

tése, a pusztulás prófécijának a rombolás megvalósulásával felváltása, a nézőpont bizonyosságának elvesztése helyett a könyv egészének felemésztése: ezek mind igazolhatják, hogy a *Sátántangó*ban létrehozott regénypoétika. Az ellenállás melankóliájában érvényét veszítette. A szerző létszemléletének módosulása nemhogy módosíthatja, de *módosítja* regényszemléletét is. Amennyiben úgy véljük, hogy a lét kaotikussága a szemléletben sem szüntethető meg, amennyiben úgy véljük, hogy a rendet mentálisan sem lehet megteremteni, hogy „a részletek összeesküdtek az egész ellen”, hogy csak a „Herceg látja az egészt, mert ő látja, hogy az egész nincsen”, akkor valóban indokolatlan a regény egészét rendezetté tenni. Akkor valóban a részek poétikáját kell követni. Azonban a részeknek magukban kell egészeknek lenniük, különben a könyv valóban elemésztődik. Az ellenállás melankóliájának részei nagyrészt egészek: például a Direktor és a Herceg párbeszéde, a házaspár és gyermekük üldözése, a már említett Eszterné és a patkányok jelenet... — ezek a részek mint egészek jobban formáltak, mint a *Sátántangó* részei, azonban *Az ellenállás melankóliájának* más részei (pl. Eszter és Valuska kettősei, Eszterné és az alezredes) kevésbé sikerültek.

Az itt közölt írás szerzője korántsem gondolja, hogy igaza van, s annak is esélyt ad — nem keveset —, hogy a regény bizonyos szövegrészeire nem kellően érzékeny, jó néhány dolgot bizonyára nem is vett észre (nem mintha be tudott volna számolni mindarról, ami a regény olvasása kapcsán az eszébe jutott, s nem is mintha ez lett volna a dolga). Zárásképpen annak előadására képes még, hogy elismeri: elfogult a *Sátántangó* iránt, s még hisz a szemlélet rendszeremtő voltában, ezentúl poétikai meggyőződése, hogy a *Sátántangó* megírása után vagy követni kell annak poétikáját — ennek természetesen nem sok értelme van —, vagy jól észrevehetően mást kell csinálni. A műbírálónak az a baja *Az ellenállás melankóliájával*, hogy ha már nem a *Sátántangó* második könyvét olvassa, akkor miért nem olvas valami egészen mást. (*Szépírodalmi*, 1989.)

ODORICS FERENC

Íme a mű!

HORVÁTH TAMÁS: SZAMURÁJOK

Igen, Horváth Tamás regénye önkéntelen előhívja az olvasó megelégedését, örömét tanúsító erősebb érzelmi felhangokat is. S ha e *megjegyzés* tartalmi háttéréül csupán az időtlen ideje beváltatlanul maradt reményeket említem, már némiképp indokolnom is sikerült tán iménti — esetleg túlfűtöttnek, kérkedőnek ható bevezető mondatomat. De: jogos lehet-e mai, könyvözönös időszakunkban, mikor is a könyvesházak polcain korábban a hatalom által nemkívánatosnak tartott köteteket is föltalálhat — szép számmal! — az olvasó, bármifajta kielégületlenség, a hiányérzet megokolhatatlannak tetsző felemlítése? Mikor is régóta vágyott bőségben tárulnak elénk nem csupán szűkebb pátriánk, de a 'nagyvilág' azelőtt tilalmasnak ítélt csemegéi is? Hi-

szen korábban elképzelhetetlennek ható megnyugvással konstatálhatjuk a kétségtelen eredményt: immáron minden kultúrtermék korlátozás nélkül, szabadon hozzáférhető?!

Mindazonáltal úgy vélem, ezen tömegkommunikációs hullám kétségtelen előnyei sem feledtethetik a folyamat árnyoldalait, a jelenség bizonyos mértékű egyoldalúságából fakadó, kielégítetlen olvasói igényeket. Azokat az igényeket, melyek joggal kevesellik mind a fajsúlyos szépirodalmi, mind az egyéb elméleti írások ezen — valójában örömteli — folyamatban betöltött szerepét, arányát. Az *alkotásokat*, amelyek a kétségkívül jelentős értéket, olykor tudományos súlyt is képviselő történelmi, politikai, szociológiai s egyéb (főleg dokumentatív jellegükkel ható) munkák mellett valamilyen szintézisre törő filozófiai és/vagy esztétikai minőséget képviselnének. Olyat, melynek létében e sanyarú évtizedek idején nem mertünk nem hinni, amelynek valamikori napfényre bukkanását buzgón reméltük sokan.

Kérdéseim: Vannak mutatkozott hát e bizakodás, csalfának a remény? Kimondjuk, hogy a fiókok mélye immáron nem rejt semmi érdemlegeset?! S mindezek folyamányaiként regisztráljuk, hogy *ennyi*, mivel számolhatunk, s hogy a 'legális', azaz hivatalosan kiadott, vagy a 'féllegális' (egykori szamizdatos) irodalom minden erényéről — s fogyatékoságáról, elvarratlanul hagyott száairól — mint az *összes realitásáról* nyilvánítsunk véleményt? S szomorú tényként vegyük tudomásul — az *aczélos engedékenység* minden elváráson felüli eredményességének kétségtelen tanújeleként — a művek sorának születését megakasztó önkéntes szilencium tragikumát? Hogy a kultúrpolitika 'három t-vel' jelzett kategóriái öncenzúras módon gyakorta eleve megakadályozták az eme értékrendre nem adó (s attól függetlenül szándékozó) magasabb esztétikai érték kihordását? Hogy a 'támogatott' írások s a 'tiltottak' végleit áthidaló legszélesebb, s minden bizonnyal leginkább rangos mezőny, a 'túrtek' derékhada is valójában szintén sajátos önkorlátozó attitűdjének köszönheti mind sikereit, mind a — napjainkban egyre tisztábban érzékelhető — mellébeszéléseiből, a *helyzet* nem vállalásából adódó viszonylagos értékvesztését is? S hogy — ebből fakadóan — ha egyénileg különböző mértékben is, de: mindannyian egyféle *szocialista biedermeier* támogatói-élvezői valánk? S hányan bírtuk ráadásul mindezt az önmagunkról hitt-terjesztett ellenzékiség hamis tudatával?! Hogy aztán — mindezek tetőzéseként — eme fojtó légkörben már minden egészséges nyújtózkodás, minden őszinte indulat eleve szélsőségeként, örületként tételeződjön s — miként a létre sem hozott művek képzeleti hiánylistája igazolhatná — mindezzel még a jövőnket is beárnyékolánk? S végül a másik oldalról: mintha szégyenlős szeméremmel hallgatnánk minden mégis-tettről, csakazértis-műről, mely a fenti állapotok evidenciavoltát már pusztá léteivel megkérdőjeleze?

Talán igen, esetleg mégsem. Az azonban számomra mindenképpen kifejezendő öröm, hogy Horváth Tamás *Szamurajok* című opusza azon kevesek közé tartozik, amelyek kapcsán e kérdések — ha nyitva hagyva is, de — még egyáltalán felvethetők, mely körül a jövőbeni válaszlehetőségek szituációs foka valójában kibontakozhatna. E mű ugyanis — a később elemzendő poétikai-esztétikai hozadékon felül is — iménti megközelítésünk számára mégis elsősorban emberi, morális tett. Melynek pusztá ténye — a kivétel önmagában levő lehetősége — már szinte biztatássá, hitté is nemesül. Visszamenőlegesen is érvényesnek mutatva föl minden gesztust, minden — a napi praktikum igényeinek vagy az értelmetlenség vádjának fittyet hányó — egyéni

áldozatot. A megjelentetés akárcsak gyenge reménye híján létrehozott mégisalkotást, az íróasztalfióknak való munkálkodás személyes méltóságát.

Azt a méltóságot, mely mint fő szamurájerény, a kötet párhuzamos hőstörténeteinek is egyik sarkalatos jellemzője. Hisz mi másnak is nevezhetnénk a zsarnoki s hazaáruló rokonnal, a mongol idegenek hódítását előkészítő amidista 'ideológiával' történő áldozatos (mert a 'reális' esélyre nem adó) és magában, meg az ősi erkölcs, tisztesség erejében bízó szamuráj önfelmutatás bátorságát? Vagy a főhős oldaláról: a Kádár-éra börtönviszontagságait személyes kurázsival, önnön belső értékeire hagyatkozva viselő Zoltán Balázs emberi tartását? Kiben a szellemi s testi meggyötörtetés „a gyönyörű októberi karácsony”-hoz s az ősidőktől igaz emberi jogokhoz fűző értékeket erősítette inkább. S az örök emberinek, az életnek hiteles felmagasztosulását hozta: „A rabság okozta átlényegülés felerősítette bennem a tisztánlátás keserűségét, végletekig finomította az *emberit*, mint az egyedül hiteles választ helyzetem lehetetlenülésére. Fogvatartóim nem ismerték ezt a csodát, nem is sejtették, hogy brutalitásuk ellenére milyen adományban részesülök. Nem ismerhették, hiszen ők voltak azok, akik betegesen rettegtek az élettől.” E hitvallás a narrációs folyamat időrendjében is arra a 'felért' létre, élni vágyásra utal, mely a nyomorúság sötét bugyraiban is segítségére siet az arra érdemesnek. Jelen esetben azzal, hogy Balásznak (olvasmányemlékei világából) egy hozzá mérhető képzeletbeli küzdőtársat teremt Nagata no Takemorinak a korai japán középkor világába helyezett személyében. Hősünk tudatában így sorolódnak egymás mellé saját, 1965-ös vizsgálati fogságának s a XIII. század végi japán történelemnek az eseményei. (Az effajta támogató, identitásérzést erősítő dologgal következetesen szembehelyezkedő rendőrtiszt minden igyekezete ellenére: „Talán azt hiszi, hogy maga az utolsó magyar szamuráj, vagy mi a fene?”)

Ezek a regényt át- meg átszövő párhuzamosságok, tudati megfelelezések azonban — a mérhetetlen időbeli s kulturális különbség, s ama tény dacára, hogy történeti síkon mindvégig érzünk egyfajta diszsonanciát a kétféle önmegvalósító küzdelem reális tere s lehetőségei között (sajnos, Balázs rovására) — nem zavaróak. Horváth Tamás hőseinek időbeli inkonzisztenciája ugyanis valójában csak látszólagos. Úgy tűnik, az író a tudati folyamatok (emlékek, látomások) nyelvileg is érzékletes nyomon követésével mintha folyamatosan egy időről, a számunkra lehetőségként létező *emberi időről* beszélne, annak megragadását s megtartását hangsúlyozná a saját idő (az önmagunkra vállalt sors) meg nem találása, ill. elvesztése ellenében. Eme — kronológiailag megragadhatatlan, ám a 'valóság' ún. lényegi oldala felől mégis megközelíthető — időfogalom kétarcúságát egyfelől a felsorakoztatott történeti párhuzamok *tudati* esetlegessége (véletlenjei), másfelől — s ehhez kapcsolódóan — szándékolt 'időzavarai' tanúsítják. E narrációs gondolkodásmódnak köszönhető, hogy egymás mellé kerülhetnek olyan jelenetek, melyekben például a Balázs letartóztatásakor elszenvedett — papírkereső szemléletű — házkutatást a sintoista nemesek birtokait fegyverkeresés ürügyével végigdülő Szacuma-különítményesek tettei értelmezik (és viszont). A felsorolás természetesen még tovább folytatható. A fenti elv alapján ugyanis természetes párhuzamként jelentkeznek a konkrét *hősi* küzdelmeken, a két kor történelmének zsarnok- s egyben hazaáruló figuráin (vö. Rákosi—Kádárt és Hoszokava Tajsógunt) túl vallás és ideológia párhuzama is. A természetelvű ősi sintoiz-

mus és (a tökéletességet belső önépítéssel keresztül megcélzó) buddhizmus együttélését erőszakkal felszámolni akaró primitív amidista hitre itt a 'mi tudszocunk' megfellebbezhetetlen igazságai rímelnék. Horváth Tamás még a belső finomítások lehetőségét sem engedi veszni hagyni: a tudszoc-világ életidegensége, hamissága így nem pusztán európai kultúránk két fő (bár ellentmondásos) princípiumával, a kereszténységgel és felvilágosodással kapcsolatosan, hanem — egy rab és fegyőr közti börtönbeli diszkuszió során — magával a marxi nézetekkel való különbözőzésben is megmutakozik.

Mindezen összhangzatérzetünket még további színnel, árnyalattal gazdagítja az is, ahogy a börtönben Takemori legendája — merőben tudati termékből — konkrét mesévé válva a köztörvényes rabtársak szegényes történetcskéivel (hazai nyomor, 'bűnbeesés') mérkőzik figyelemért. Ugyanakkor e tekintélyes asszociációs bázist megmozgató 'játéktér' másik szélső sávján a szamuráj hős története egy némiképp emelkedettebb szinten jelenik meg a Zeami mester drámáját alakító no-színészek tolmácsolásában. S — miként ezt a regény műalkotásmódját kifejtő önreflexív betétek is megelőlegezik — mindezen narrációs szintek egy valóban önérvényű tudatosság által fogatnak egybe. Virtuális körünk ezzel — az emberi lét-idő kérdéskörét az alkotásmódra is kiterjesztő utalással lesz immáron teljessé: „*Sigehara* — ez nem csak Zencsi drámájának, de az én filmemnek is a címe, amit én írok, én rendezek. Tojok a kronológiára, mert bízom benne, hogy az előre-hátra pörgetéssel, az ismétlésekkel meg az időnkénti kimerevítésekkel el fogom csípni azt a mozzanatot, amelyik összefoglalja, egyetlen képbe sűríti Takemoriével közös életem, de legalábbis azt, ami elsikkadna belőle a celluloidszalag egyirányú időfolyamatában. Kockákra kell vagdosnom a történetet, hogy kiválaszthassam az alig érzékelhető, de annál lényegesebb pillanattöredékeket.”

Ama időszeleteket, melyeket — miként az idevágó utalás befejezéskor történő újbóli megismétlése is nyomatékosítja — valójában csak a fentebb kiemelt 'saját idő' kategóriája igazolhatja. Egyszer és mindenkorra nyomatékosítván az elutasítást: azaz tagadva mindenfajta elidegenedést, embertől függetlenül létező, szabadság nélküli időnek akár a lehetőségét is: „... de Vé szünetjel az időn, leengedi a kezét, és nincs többé IDŐ.”

Feltétlenül méltató említést érdemel még az a biztosság, ahogyan Horváth Tamás a tudati s lelki (emlékezés) szintek megidézésében és a nyers börtönviszonyok dokumentatív jellegű ábrázolásában egyaránt mester, ahogy e két világot (s ábrázolásszintet) magas esztétikai igényvel homogenizálni tudja. Nyilvánvaló, hogy e *természetes összhang* nem volna érzékelhető ama széles körű nyelvi gazdagság, a különböző kommunikációs szintek biztos kezelése nélkül, mely Horváth Tamás írásművészetének szintén fontos sajátossága. A világ, az idő s az ember kívánatos együttélésének, azaz egy lényegűségének megfelelően keverednek itt (feloldást remélvén) az ellentétek is: az emelkedett filozófiai (moralizáló) beszédhelyzetek vagy a lelki rezdülések érzékeny pillanatai a Kádár-korszak közéleti s ideológiai töltelékbetéteivel, helyenként durvaságaival.

Mindezek tán meg is győzhetnek arról, hogy az első pillantásra rosszemlékezetű, talmi sikerekre asszociáló cím valójában — egy igényesebb létsíkon — mindenképpen jogosult, s hogy e korábbi évtizedeink töprenkedéseinek morális summázatát adó magas szintű esztétikai alkotás 'ráadásként' (s ez soha nem lehet mellékes!) még élvezetes, jó olvásmányt is ígér. (Hogy

a konkrét szegedi vonatkozásokat — Zoltán Balázs joghallgatónak a helyi mikrovilághoz kötő vonzódásait, ill. ellenszenvét, mint lokális szint a nagy becsapás-egészen — már csupán csak függelék gyanánt említsem...) (*Szép-irodalmi*, 1989.)

SZERDAHELYI ZOLTÁN

Spiró György: A Jövevény

És ahogy megteremté Isten a világot, elbúja. „Magamat nem adom”, mondta, és az emberek felé hajított négy betűt. „Legyen néktek min rágódni, belőlük ki soha nem találjátok, ki vagyok, mit és miért tettem.” Mikor aztán a Teremtett megunta a nagy kutakodást, gondolt egyet, és elkezdett más-világokat csinálni. De olyanokat, amelyek mögött szintúgy ott rejtőzik a megnevezhetetlen, aki ha eljönne, magunk sem tudjuk már, mi történe, mert annyit találgattunk, hogy a lehetőségek végtelen tárháza kezdi semmissé tenni a nagy találkozás jelentőségét. A lehetőségek találgatása közben kis adagokban elemésztettük a Megváltást. Megtagadtuk őt. Meg lehet egyáltalán tagadni? Lehet Ő tárgya akár illetén tranzitív igéknek is? Százszor elmondjuk, íme, Ő az. Százszor bizonyul be, íme, a nyelvünk megint kifogott rajtunk. Hiszen ha megnevezhető, akkor nincs, vagy legalábbis nem szükségszerű, hogy legyen. Léte nélkül is elgondolható, elmondható, mert a szavak megteremtik.

Íme a Könyv, íme a megváltó. Már megint egy megváltás. 1990-ben jelent meg Spiró György nagyon várt könyve. Sokan vártuk, hogy ezt is bibliánkká tehessük. Tehát: ez a könyv biblia. S a szó eredeti értelmében is bibliát, azaz 'könyveket' tartunk a kezünkben. Sok önálló, talán elszigeteltnek is mondható részből tevődik össze a vaskos opusz. Ezen részkönyvek műfajilag elbeszélések, krónikák, víziók, más — ebben a könyvben szövegszerűen nem között — szövegek értelmezései. Alig néhány oldal olvastán kiderül, hogy Spiró könyve elsősorban a Biblia kommentárja. Olyan zsidó-kabalisztikus iromány, amit *midrás*nak nevezhetünk. Az Írás értelmét hivatott föltárni, méghozzá úgy, hogy maga történetek segítségével teszi az olvasó számára értelmezhetővé, esetleg újraértelmezendővé a *már* ismert kinyilatkoztatásokat, a *már* elfogadott igazságokat. Persze a kinyilatkoztatások és igazságok, amelyeket Spiró *midrás*a hivatott újra megvilágítani, nem csak a Bibliából idézni szokott események, etikai elvek, útmutatások, hanem vonatkozik ez a posztmodern kabala a mi életünknek mint most íródo könyvnek az összetevőire is, annak eseményeire, létezőire.

A *történet* környezete a múlt század közepe, a franciaországi lengyel emigráció. Az exodusnak hosszan lehet a kegyes olvasó tanúja, s mire megbarátkozik a gondolattal, hogy a kezében tartott könyv hőse egy fiatal hadnagy, P. lesz, be is végződik a vele foglalkozó rész. Látszólag értelmetlen eme első rész a könyv lelegején. Mi, az olvasók megszoktuk, hogy ha figyelmünket a cím után a „regény” szó bizonyos irányba tereli, akkor jönie kell a férfinak, aki hányódik, netán fölnő, nőket csábít el, és esetleg néhány ostobaságot is elkövet, de azért a végén méltó lesz arra, hogy nagyon szeressük, vagy nagyon sajnáljuk. Ez a könyv nem a hőst láttatja horizontján, hanem P. alakjá-